

Vefatının 71. yılında
Mehmet Âkif Ersoy
Bilgi Şöleni

Mehmet Âkif
Dönemi ve Çevresi

TYB Vakfı Mehmet Âkif Araştırmaları Merkezi Yayınları: 3
Türkiye Yazarlar Birlięi Yayınları: 32
Toplantı Metinleri: 7
ISBN: 978- 975-7382-36-2

Yayınlayan: D. Mehmet DOğAN

Koordinatör: Ahmet FİDAN
Tashih, Kontrol: Rifki KAYMAZ - İ. Ulvi YAVUZ
Kapak ve İç Tasarım: M. Hüsrev Aktaş 0 555 267 59 58
Baskı - Mücellit: Norm Matbaacılık Ltd. Şti. Tel: (0.312) 311 40 80
Baskı Tarihi: MART 2008, ANKARA

Âkif'in

Hayran Olduğu Şahsiyetler

*Mustafa Kara
Prof. Dr., Uludağ Ü.*

Birini davranışını birbirinden ayırmak zor ise de hayran olma duygusunu kişilerden çok davranışlar tayin etmektedir diye düşünüyorum. Mesela ferâgat ve fedakârlık üzerine fikirler ve düşünce ortaya koyan bir insanın hayatında bu mübarek davranışlar akis bulmuyorsa ortada 'soğuk bir kalp' var demektir. 'Büyük insan' diye nitelediğimiz zevat, aslında bizim tutum ve davranışlarına hayran olduğumuz kimselerdir. Herkesin paraya taptığı bir devirde, hak ettiği parayı dahi kamu kurumlarına bağışlayan, herkesin makama, mansıba perestij ettiği bir zamanda koltuk tekliflerini reddeden, herkesin şöret için takla attığı bir dönemde inzivayı tercih eden şahsiyetler haklı olarak hayranlık duygularına muhatap olmaktadır.

Ülkemizde büyük bir kitle fikir ve davranışları sebebiyle Mehmet Âkif'e hayrandır. Şimdilik konumuz bu değildir. Bu yazıda cevabını arayacağımız soru şudur: 'Âkif kime hayrandı?' 'Âkif kimlerin hangi davranışlarına hayrandı?' Bazen mısralardan bazen satırlardan bazen de satır aralarından çıkardığımız neticelerden, hayranlıkla sevdiği, tanıdığı, dinlediği şahsiyetlerden sadece on kişiyi kısaca tanıtmayı hedefliyoruz.

Önce hayrân olduğu üç derviş tanıtılabilir:

MESNEVİHÂN-I ŞEHİR: HÜSAMEDDİN EFENDİ

Bir tarikata mensup olmadığını bildiğimiz Âkîf'in hayrân olduğu insanların bir kısmı, dermiştir. 1770-1863 yılları arasında yaşayan, Nakşi-Mevlevî tarikatlarını en üst seviyede temsil eden Hüsâmeddin Efendi bunlardan biridir. Tasavvufî terbiyesini Bursa'da Mehmed Emin Kerkûkî'nin yanında tamamlayan Hüsâmeddin Efendi, İstanbul'da yıllarca mürşid olarak hizmet vermiş, Mesnevî okutmuş; insan yetiştirmiştir. Varlıklı bir âileye mensûb olmasına rağmen evlenmeden bütün imkân ve kâbiliyetlerini topluma aktarmanın yollarını arayan, *Mesnevî* derslerinde belli bir kültür seviyesinin üzerine çıkmış insanları cezbeden Hüsâmeddin Efendi'nin en önemli özelliklerinden biri, yöneticilerle ilişki kurmaktan "**kurb-ı sultan âteş-i sûzândır**" fehvâsınca korkması ve kaçmasıdır. Üst kademe yöneticilerin değil, bizzat padişâhın sarayı teşrîf tekliflerini de geri çevirmiştir. Hizmet verdiği Hacı Evhaduddin Tekkesini Sultan Abdülmecid'in tamir ettirmesi esnasında Hünkâr mahfilinin yapıldığını görür görmez o mekânı terk eden Mesnevîhân-ı şehir Hüsâmeddin Efendi, hizmetlerine Eyüp Hâtuniye Dergâh'ında devâm etmiş, vefâtında aynı yerde sırlanmıştır. Mehmet Âkîf Ersoy, onun saraya davet edildiği hâlde gitmemesi, Dolmabahçe yakınlarından geçerken vâkî olan davete de icâbet etmemesi tavrını çok sevmiş olacak ki, bu olayı müstakil bir şiirle kaleme almış ve bize aktarmıştır(1). Hüsâmeddin Efendi'nin bu mîzac ve tavrını bilmeden aşağıdaki şiirden pek bir şey anlaşılmaz. 'Sebeb-i vürûdu'yla birlikte okuyalım:

HÜSÂM EFENDİ HOCA

Nasılsa ismini duymuş ki bendegânından
Hüsâm Efendi'yi aldirmek istemiş Sultan
İrâdeler geledursun, o i'tizâr ederek,
Saray civârına yaklaşmamış, değil gitmek
Bu izz ü nâz üzerinden epey zaman geçmiş;
Günün birinde, Beşiktaş taraflarında bir iş,
Sürüklemiş o havâliye Mesnevîhânı
Duyunca vak'ayı Abdülmecid'in erkânı,
'Çağirtalım mı?' demişler;'evet' demiş, Hünkâr;
Takım takım yola çıkmış hemen silâhşorlar

Hüsâm Efendi henüz Dolmabahçe'lerde iken,
Gelip yetişmiş adamlar, üçer beşer geriden
-Efendimiz bizi gönderdi çok selâm ediyor;
Görüşmek istiyorum, kendi istemez mi? diyor
Uzun değil ki saray, işte dört adımlık yer;
Hemen dönün, gidelim, hiç düşünmeyin bu sefer!
Dönün, ricâ ederiz
-Dinleyin, sabırlı olun: Ben elli beş senedir teptiğim yegâne yolun,
Henüz sonundan uzakken, tükendi gitti ömür;
Tutup da bir geri döndüm mü, yandıgım gündür!
Hilvan 4 Şubat 1341 (1925)

SAİD PAŞA İMAMI: RİFÂÎ HASAN EFENDİ

Safahat'ta bu başlıkla yer alan şiir için Âkif şöyle bir dipnot düşmüş: "Ahlâkı da sesi gibi ilâhî olan bu adamı, çocukluğumda bir kere dinlemiştim. Said Paşa'nın kim olduğunu bilmiyorum." Konuyu biraz açabiliriz.

Abdülmeccid devrinin devlet adamlarından biri olan Said Paşa'nın imamı, Hasan Efendi, Manisa'lıdır. Rifâiyye Tarikatı'nın Ma'rifiyye koluna mensûb olup Manisalı Ali Vehbî Efendi'den feyz ve icâzet almıştır. 1307/1889 tarihinde İstanbul'da vefat etmiş, Üsküdar-Sandıkçılar mezarlığına defnedilmiştir. Mezar taşında şu kelimeler var: *Meczûb-ı ilâhî, bende-i İmâm Rifâî, Said Paşa İmamı Hasan Efendi Ruhuna Fatiha 19 Şevvâl, 1307 Cumartesi*. Sesinin güzelliği ile İstanbul'un en meşhur mevlidhanlarından biri olan Said Paşa İmamı'nın Âkif'i mesteden ahlâkı nasıldı? Âkif, bir ahlâk âbidesi olduğu için, özel şiirlerle anıp yücelttiği şahsiyetlerin de ilâhî ahlâk ile ahlâklanmış kimseler olması gerekiyordu. İşte bu soruya cevap olabilecek iki olay. Ve işte Âkif'in çocukluk arkadaşı İbnul-Emin Mahmud Kemal'in ifâdeleri:

Sultan Abdulaziz Hân, Cumâ namazını Dolmabahçe Câmii'nde kılmak ister. Hutbeyi, padişah imamı, Hafız Hasan Efendi okuyacaktır. Sarık ve cübbesiyle hutbeye hazırlandığı bir zamanda câminin baş imamı, Şevketlu Efendimiz Hicaz makâmında okunmasını irâde buyuruyorlar. Uyarısını yapar. Bu teklife, "İrâde ile hutbe okunmaz, ne zuhûr ederse o okunur" diye tepki göstererek kıyafetini çıkarır ve câmiyi terk eder.

Orman ve Madenler Meclisi Reisi Şeref Efendi, bir gece Hasan Efendi'yi Mevlid okumak üzere Çağaloğlu'ndaki konağına davet eder. Said Paşa İmamı, âdeti olduğu üzere, örgü torbasiyla -nerede olursa olsun, çorap örerdi- konağa gelir. Hizmetçiler onun dilenci olduğunu zannederek "Hoca ne istiyorsun?" demeleri üzerine, hiçbir şey söylemeden geri döner Langa'da ki Müsevîlerin devam ettiği bir gazinoya girer, mahâretini gösterir. Yirmi-beş lira verirler. Ertesi gün durumu, Şeref Efendi'ye anlatır. (2)

Üçüncü olay ise, "Said Paşa İmamı" başlığını taşıyan şiirde anlatılmaktadır: Vâlîde Sultan'ın arzusu üzerine sarayda mevlid okunacaktır. Vakit gelip çatmıştır. Hasan Efendi yoktur. Hazır bulunanlar, ileri-geri konuşmaya başlar, lehinde aleyhinde laflar edilir. Meğer Hasan Efendi, yaşlı, fakir ve kırk gün önce kızını kaybeden içi yanık bir hatunun, yolunu keserek yavrusuna mevlid okuması için yalvarıp yakarması ile karşı karşıya kalmıştır.

İşte 1931 tarihli şiirin son mısraları:

Nerde kaldın, Hoca? der, Vâlîde Sultan o zaman,

Sen de kalleşlik edersen, bize eyvahlar ola!

- Henüz akşamdı ki, gelsem diye, düştüm de yola, yürüdüm haylice

Derken hele sen kismete bak!

Öteden karşıma bir yaşlıca hâtun çıkararak,

Azıcık dursana oğlum! dedi. Durdum nâçâr,

-Göğsün îmânlıya benzer, sana bir hizmet var,
Ama reddetme ki, zâten beni mahvetmiş ölüm;
Bir perîşân anayım dağ gibi evlad gömdüm!
Kızımın cânı için bari bu kırkıncı gece,
Şöyle bir mevlid okutsam diyorum, kendimce.
Nasil etsem? Okuyan çok ya, benim yufka elim
Hocasın, elbet okursun; hadi oğlum, gidelim.
Ne olur bir yorulursan, hadi bekletme, günah!
Sen benim yavrumu şâd et ki, rızâen lillâh,
İki dünyada azîz eylesin Allah da seni.
Hâtunun sözleri divâneye döndürdü beni;
Ne saray kaldı hayâlimde, ne sultân, ne filân;
Çile dolsun, yürü öyleyse, dedim, oldu olan!
Size yüzlerce adam mevlid okur benden iyi,
Ama bîçâre kızın, bağı yanık anneciği,
Yoklasın merdini, nâ-merdini insan diyerek,
Eli yüzlerce heyûlâya değıp boş dönecek!
Fukarânın seneler, belki siler göz yaşını;
Hangi taş pekse, hemen vurmaya baksın başını,
Elin evlâdına yanmaz parasız bir kimse!
Çaresizdim sizi bekletmede, beklettimse.
-Hoca! Der Vâlîde Sultân, beni ağlatma, yeter!
Yeniden mevlid okursun bize, davâ da biter.
Hilvan, 15 Haziran, 1347 (1931)

HUKUK ADAMI VE ŞAİR: HERSEKLİ ÂRİF HİKMET

Tanzimât Fermânı'nın ilân edildiği yıl, Bosna / Mostar'da doğan Hersekli Ârif Hikmet, XIX. Yüzyılın en dikkate değer şahsiyetlerinden biridir. İlk tahsilini doğduğu bölgede yapan, daha sonra Bursa'ya giden Ârif Hikmet, özellikle hukuk konusunda kendisini yetiştirdi. 1854 yılında İstanbul'a ulaşan kısa bir memurluk hayatından sonra istifâ eden Cevdet Paşa'nın teşvikiyle yeniden göreve dönen Ârif Hikmet, Bursa, Manastır, Kastamonu, Adana, Cezâyir-i bahr-i sefid gibi bir çok Osmanlı vilâyetinde Adliye teşkilâtının en üst noktalarında hizmet verdi. Son görevi ise, Temyiz mahkemesi üyeliği oldu (3).

Selânikli Osman Nuri'nin şahâdeti şöyle:

Suâl etme Hüdâ'nın hikmetinden

Cevap al aynı davaya muvâfık
Reîs-i mahkeme Ârif olunca,
Eder her hükmü, kanuna tevâfık

Resmî görevlerinin dışında şiir ve hikmetle yakından ilgilenen, ilmî-irfanî konularda sözü-
sohbeti dinlenen şâirimizin bu yönüne, eserlerinin adı da işâret etmektedir:

- 1-*Levâyihu'l-Hikem*
- 2-*Levâmiu'l-Efkâr*
- 3- *Sevânihu'l-beyân*
- 4- *Misbâhu'l-İzâh*
- 5- *Âsâr-ı Hikmet* (İÜ, Ktp. İbnülemin, Nu, 2570, 3018)

Çukurçeşme'deki evinde haftada bir toplanan 'Encümen-i Edebî' halkasından Namık
Kemâl, Ziyâ Paşa, Osman Şems, Manastırlı Nâilî başta olmak üzere devrin büyükleri bir
araya gelir, sohbet ederlerdi.

Olmuşuz biz aşk ile âzâde-i havf u recâ
Sanma kim Hikmet gam-ı endîşe-i ferdâdeyiz.

Herseki Ârif Hikmet'in şahsiyet ve karakterine aşık olanlardan biri de, Mehmet Âkif idi.
Âkif'in hayrân olduğu bu insanı İbnülemin Mahmud Kemal'in cümleleriyle biraz daha
yakından tanıyalım:

'Nesri selis ve metin idi. Nazmen ve nesren istediği ve istenildiği gibi yazmağa mukte-
dir idi. Edebiyatımızı en iyi bilenlerin ileri gelenlerinden idi. Edebiyâta dair mülâhazâtı,
ders-i edeb addolunurdu. Pek muntazam ve bazan pek mühim ve ciddi söz söylerdi. En
ciddi mebâhisten en tuhaf şeylere kadar, arzu edildiği yolda fıkralar, menkabeler tertib
ve tasnif edebilirdi. Laubaliliğinden, açık saçık laf savurmasından şikâyet edenler vardı.
Câhillere ile ihtilattan pek ziyâde sıkılır ve sakınırdı. İrfândan mahrum olanları insandan
saymazdı. Laubali meşreb ve deryadil olduğu halde, ehemmiyetli bir söze, bir hâle ba-
zan ehemmiyet verir, muhatabını haşlardı. Rütbeye, mansıba asla kulak asmazdı. Hâlini
beğenmediği âdemler en âli tabakalarda bulunsalar da, yüz vermez, riâyet etmezdi. O,
kimseden ürkmeydi. Herkes ondan ürkerdi. Sevdiğini cidden severdi, sevmediğini sever
gibi, görünmezdi. Ta'ban hür olduğu için bir ferde baş eğmezdi. Lâimin levminden, za-
limin tasallutundan ihtiraz etmezdi. Herkesin -dilsizler gibi- birbirine işâretle anlattıkları
korkunç maddeleri o, alenen söylemekten sakınmazdı. 'Müslümanlık, Hak yolunda kah-
ramanlıktır' derdi (4).

20 Mayıs, 1903 de vefât etti. Mehmet Âkif, Ârif Hikmet'in vefâtını duyar duymaz, yollara
düşer. Dostu Bursalı Halil Edib ve Neyzen Tefvik'i alarak, üstâdın Şehzâdebaşı'ndaki evine
gider. Ârif Hikmet'in vefâtı üzerine 123 beyitlik bir mersiye kaleme alan Âkif'in şiirinin
sonundaki tarih ve imzâsı şöyledir:

"14 Kânûnisânî 1319 Hâk-i pâ-yi ashâb-ı kemâl."

Âkif, bu mersiye vesîlesiyle pek çok konuya parmak basar. Ârif Hikmet'in şahsiyeti ile ilgili bilgi sunarken, âlim ve âriflere revâ görülen ilgisizlik ve vefâsızlıktan şikâyet eder:

Öyle bir fâzil-ı nihir idi Ârif Hikmet
Ki onun mislini nâdir görecektir ümmet
Hâs idi kendine pek şanlı olan vadisi
Ümmetin oydu hakîkatte hele Sa'dî'si.

Merhûmun evine doğru yol alırken büyük bir kalabalıkla karşılaşıacağını uman Mehmet Âkif, sükût-ı hayâle uğrar:

Bir de vardıkta ne görsek koca bir cemm-i gafir
Beş on âdemle, beş on zâkir u dervîş-i ecir
Bir bulut kaplayarak beynimi işte o zaman,
Etdi didemdeki avâre dumûum feyezân

Mersiyenin ilerleyen mısralarında Ârif Hikmet'in irfânî yönüne Ekberî neşvesine işâret ediliyor:

Ğâh ihyâ ederek Hazret-i Muhyiddin'i
Hep Futûhât gelirdi o zaman telkîni.

Son mısralar şöyle:

Ârif bize sen Bârîka-i Hikmet-i Hak'tın
Dar geldi cihân şa'şaa-i feyzine baktım
Yükseldin ufuktan bizi zulmette bıraktın
Mâdâm ki bir gün gelecek ayrılacaktın
Evvel niçin kalbimizi nârına yaktın!(5)

ABBAS HALİM PAŞA: VALİ VE VELİNİMET

Tahsilini İsviçre'de tamamlayan ve II. Meşrûtiyet'ten sonra Bursa valiliği yapan Abbas Halim Paşa, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın torunu, Sadrazam Said Halim Paşa'nın kardeşidir.

Kendisinin misafiri olarak 1914 yılında ilk defa Mısır'a giden Mehmet Âkif bu gezinin hatırası olarak kaleme aldığı 'el-Uksur'da' isimli şiirini ona ithaf etmiştir:

Gülümsüyor kıyılardan beş altı hatve kadar
İçerde, ipli sırkılarla işleyen kuyular
Gülümsüyor suyu kırbayla aktaran feilâh
Gülümsüyor bunu ömründe görmeyen seyyâh
Gülümsüyor çalılıklarla örtülen dereier

Gülümsüyor sayısız tarlalarla meşcereler
 Gülümsüyor karılar, başlarında topraktan
 Güğüm kılıklı birer kap dönerken ırmaktan
 Gülümsüyor derelerde balık tutan çıplak
 Çoluk çocuk suyu kepçeyle aktarıp dararalı

1915'te Nafia nâzırlığına getirilen Paşa, İstanbul'un işgalinden sonra bazı fikir ve siyaset adamlarıyla birlikte Malta'ya sürüldü (6).

Daha sonraki yıllarını yazın İstanbul'da kışın Mısır'da geçiren Abbas Halim Paşa Âkif'in de Mısır'daki ev sahibidir. Safahat'ta kendisine üç şiir ithaf edilen tek kişi odur.

1929 tarihli 'bir arıza' başlıklı şiirde onun Mısır'da bir nevi sürgün hayatı yaşamasına sebep olan 'devletlü' lere çatmaktadır:

Ey Heybeli iklimine kıştan çekilenler
 Ey Afrika temmuzunu efsane bilenler
 Ey yağ gibi üç çifte kayıklarla kayanlar
 Ey Maltepe'den Pendik'i bir hamle sayanlar
 Ey çamların altında serilmiş uzananlar
 Ey her nefes aldıkça ömürler kazananlar

'Birinci Arıza' gibi 'Ey bad-ı saba' diye başlayan İkinci Arıza 1932 tarihini taşıyor. O Âkif için şöyle demişti: 'Âkif her zaman ve her yerde bir Abbas Halim bulabilir, ben ise bir Âkif bulamam onun için onunla dost olmam en büyük şansımdır'

Abbas Halim Paşa'nın 1934'te vefat edişi Âkif'in yaşadığı en büyük ıstıraplardan birine sebep olmuştur:

Hepsi göçmüş hani yoldaşlarının hiçbiri yok
 Sen mi kaldın yalnız kafileden böyle uzak
 Postu sermekse meramın yola serdirmezler
 Hadi gölgenle beraber silinip gitmene bak

AHMET NAİM EFENDİ: SECDE EDEN ADAM

İlim, irfan ve ahlakına hayran olduğu Ahmed Naim Efendi için Âkif şöyle demişti:

'Ashaptan sonra en çok onu seviyorum.' Âkif'ten bir yıl önce doğan iki yıl önce vefat eden Babanzâde 1915-1933 yılları arasında Darulfünûn edebiyat fakültesinde Felsefe, Mantık,

Rûhiyat ve Ahlâk dersleri okuttu. Üniversite reformuyla birlikte Ferit Kam gibi dışarıda kaldı.

Medrese ilimlerine hakim olan Ahmed Naim Efendi'nin, Fatih türbedarı diye tanınan Ahmed Amiş Efendi'nin(öl. 1920) damadı ve müridi olması onun tasavvufi ilimlerle içli-dışlı olduğunu da göstermektedir.

Âkif-Fikret tartışmasında dostunun yanında yer almış ve '*Tevfik Fikret'e Dair*' isimli eseri kaleme almıştır. (İst. 1336) 1926'da Âkif Kur'an-ı Kerim mealine başladığında Babanzâde'de Tecrid-i Sarîh tercümesine başlamıştı. (7)

Safahat'ın yedinci ve son basamağı Gölgeleler olduğu gibi, Gölgeleler'in de zirvesi olarak ele alınabilecek olan Secde şiiri bu noktada bizi ilgilendiriyor. Safahat'ta yer alan bazı şiirleri ithaf ettiği dostlarının arasında Ahmet Naim'in adı yok. Niçin? Bunun sebebini dostu Mithat Cemal Kuntay açıklıyor: "Çünkü Naim o kadar çok yüksek yerde oturuyordu ki onun eşiğine uzatacağı şiiri Âkif bir türlü yazamıyordu. Nihayet ihtiyarlığında Mısır'da yazdı:Secde. Bunu Fuat Şemsi'ye gönderdi. Naim Secde'yi o kadar beğeniyor ki Âkif'in yazısıyla olanı alıkoyuyor, suretini çıkarıp Fuat Şemsi'ye veriyor. Ama Âkif her zamanki bedbinliği ile meseleyi yorumluyor: Naim'in geç kalan cevabı 'Manzumeyi beğenmedi' demekti ve şiirini Ahmet Naim'e ithaf etmekten çekinerek kitabı bastırıyor.

Bugün, Âkif, Edirnekapı mezarlığında Naim'in yanında yatıyor. Orasını kendi vasiyet etmedi ancak Naim'i okadar çok seviyordu ki bu sevgi vak'a kuvvetinde bir vasiyetti ve Fuat Şemsi onu Naim'in yanına koydurdu. Beraber inandıkları Allah'ın huzuruna beraber çıkıyorlar." 1925 tarihli, ondokuz beyitlik şiirin son beyitlerini okurken 13 Ağustos 1934'te öğle namazını kılariken secdede vefat eden Ahmet Naim Efendi'yi tekrar hatırlayalım, rahmetle analım:

Bu vahderzâra dün baktım. Ne meyhaneydi cûşâcûş!
Bugün rindânı gördüm: Başka bir permaneden bihûş.
Bütün dünya serilmiş sunduğum vahdet şarâbından;
Benim mest olmayan meczûbum. Allah'ım benim meydan!
Bırak, hâsir kalan seyrinde mi'racım devâm etsin;
Rükû'um yerde titrerken, huşû'um arşı titretsin!
İlahi! Serseri bir damlanım, yetmez mi hüsrânım?
Bırak, taşsın da coştursun şu vahdetzârı îmânım.
Bırak hilkatte hiç ses yok, bırak, meczûbunun feryâd...
Bırak, tehlîlim artık dalgalansın herçi-bâdâbâd!

...

Kıyılmaz lâkin, Allah'ım, bu gaşyolmuş yatan vecde...
Bırak, 'hilkat'le olsun varlığım yek-pâre bir secde!

FERİD KAM: VAHDET-İ VÜCÛD'UN YAZARI

Âkif'ten dokuz yaş büyük olan Ferid Kam da onun gönülden sevdiği derinden saygı duyduğu fikir ve felsefe dünyasının derin sularında kulaç atan şahsiyetlerden biridir.

Osmanlının son döneminde yetişen, Doğu'yu Batı'yı yakından tanıyan bu iki dost arasındaki mahabbeti açığa çıkaran metinlere de sahibiz.

Âkif Safahat'ın III. kitabı olan Hakkın Sesleri'ni 1913'te yayınladığında kırk yaşındaydı. Ferid Kam bu nesir üzerine Âkif'e takdir ve tebriklerini bildirmek ve teşvik etmek için bir mektup yazdı. Âkif bu mektubu Safahat'ın IV. Kitabının başına şu cümlelerle koymayı uygun buldu: "Bize 'Dini-Felsefi Musahabeler gibi muazzam bir eser yazan yâr-ı canan, üstad-ı hakimim Hazret-i Ferid'in kıymetdar bir hatıra-ı iltifatıdır."

"Enis-i ruhum Âkif'e' diye başlayan mektup dil, şiir ve diğer sanatlar konusunda çok önemli tesbitlerde bulunduktan sonra şöyle sona eriyor:" Hemen feyyaz kalemime istediği cevelanı ver, ciddi eserlere teşne olanları feyz-i kaleminle reyyan et!Safahat'ın bu kısmını teşkil eden manzumelerin menbai, Furkan-ı Hakim olduğundan hepsinin ilham-ı mahz eseri olduğunu söylemek zaittir. Hemen söyle, hemen yaz. Tevfik-ı Huda refikin olsun azimim." 30 Mayıs 1329 (1913)

Âkif 1925'te Mısır'da iken kaleme aldığı Gece isimli şiirini 'Üstad-ı hakimim Ferid Beyefendi'ye' başlığıyla ona ithaf etmiştir.

Kainattaki esrareniz oluşumu ve ilahî tecellileri konu alan şiir şöyle başlıyor:

Bütün kandillerin tehlike dalmışlar...Şaşırdım ben
Nasıl ma'bed ki sun'un sermedi bir secde gökkubben

Gece'nin Sebilurreşad'da yayınlanan mısralarında daha sonra Şerif İçli tarafından bestelenecek olan şu ifadeler de var.

Ezelden âşınanım ben ezelden hem zebânımsın
Beraber ahde bağlandık ne olsun yârı cânımsın
Ne olsun zerrenim kalbimde hâla çarpar esrarın
Gel ey canân gel ey cân kalmasin ferdaya didarın.

Son beyitler ise Safahat'ın diğer altı kitabında görülmeyen derin bir vecd ve istiğrakı terennüm etmektedir:

Ömürler geçti, sen yoksun gel ey bir tanecik Ma'bud,
Gel ey birtanecik gâ'ib, gel ey tânecik mevcûd!
Ya sıyrılısın şu vahdetgâhı vahşetzâr eden hicrân,

Ya bir nefhanla serpilsin bu hâsir kalbe itmi'nân
Hayır, îmanla, itminânla dinmez rûhumun ye'si:
Ne âfâk isterim sensiz, ne enfüs, tamtakır hepsi
Senin Mecnûnunum, bir sensin ancak taptığım Leyla;
Ezelden sunduğun Şehlâ-nigâhın mestiyim hâlâ!
Gel ey sâkı-i bâkî gel, Elest'in yadı şadolsun
Yarım peyman sun bir cur'a sun tek aynı meyden olsun
O lâhutî şarabın vahyi her zerremden inlerken
Bütün aheng-i hilkat bir zaman dinsin eninimden
Gel ey dünyaların mevlâsı ey leylây-ı vicdanım
Senin yad olduğun sinende olsun, varsa payanım.

Âkif gibi bir tarikata intisab etmemekle beraber 'Vahdet-i Vucud' gibi bir kitabı yazacak kadar bu kültüre hakim ve bu kültürün içindeydi. Söz konusu kitabı şu ifadeler ve dört-lükle tamamlamıştır: *Şimdiye kadar Vahdet-i Vucud hakkında söylediğimiz dağınık sözler meselenin nazarî-aklî yönüyle ilgili toplu bir fikir vermiştir zannederim. Bahsin 'kâl'e ait olan yönü bundan ibarettir. Hâl'e ait yönü ise erbabına müracaat edilerek halledilebilir.*

Hakikatin özünü lafızlarda arama

Kayıt ve nisbetten geç bunlarla da arama

Cehalet illetine şifa bulmak istersen

Kanun'da, Necat'ta, İşarat'ta arama(8)

HÜSEYİN AVNİ: MUHALEFETİN SANCAKDARI

Safahat'ın birinci kitabında yer alan 'Mahalle Kahvesi' başlıklı şiir 'Kardeşim Hüseyin Avni'ye' şeklinde bir ithaf cümlesi taşıyor.

Hüseyin Avni 1887'de Erzurum'da doğmuş 1948 yılında İstanbul'da vefat etmiş bir hukuk adamıdır. Âkif ile Hüseyin Avni arasında oluşan aşk ve mahabbet İstiklâl harbi yıllarında ve birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi sıralarında oluşmuştur. Bu mecliste millî konularda yaptığı ateşli konuşmalar, şecaat ve cesaret dolu tavırlarla dikkati çeken Hüseyin Avni muhalif kanadın da başını çekmiştir.

Hüseyin Avni, Âkif için 'Bir tek arkadaşım vardı: Mehmet Âkif' derken, Âkif'te onun için: 'Hüseyin Avni insan... Biz şeytan-ı ahres mahluklarız' demiştir.

1923'ten sonra İstiklâl Mahkemeleri dahil pek çok sıkıntıya göğüs geren Hüseyin Avni Ulaş doğru bildiği yoldan sapmamış, doğru bildiklerini söylemekten hiçbir zaman ve zeminde kaçmamıştır.

Her ikisinin de hayranı olan ve Hüseyin Avni'yi çok daha yakından tanıyan Nurettin Topçu Millet Mistikleri isimli eserinde onları ve o yılları şöyle anlatıyor: 'Muzdariplere ve açık alınla hak isteyenlere bütün kapılar kapatılmıştı. Muzdariplerin ayaklar altında ezilen vicdanların sesini duyurmaya imkân yoktu. Gençlik kendi kulaklarını da sağır eden bir şiddetle nefsinin seslerine ve gurura korkunç bir şekilde kapılmış alkışlıyor, alkışlıyordu, Tahakküme aşık kuvvete hayran olan bütün bir cemaatin vicdanı Hüseyin Avni'nin büyük dostu şair Mehmet Âkif'in şu beytinde en mükemmel ifadesini bulmuş görünüyordu:

Bir muhalif hava yok dinlediğin aynı sada
Zât-ı sâminize millet de hükümette feda

Bu yetmedi, arkasında bir de riya salgını baş gösterdi. Güya hakperest olan birçokları perdenin önünde alkışladıkları puta perde arkasında hakaret ediyorlardı...'

'Bir gün kendisinin şahitliğine müracaat eden bir mahkemede o devrin tenkitlerini yapan Ali İhsan Paşa'nın itham edilen bir kitabı hakkında ona: 'Ali İhsan Paşa neden bu kitabı yazdı' diye sorulduğu zaman, o sakin bir Sokrat tavrıyla reise döndü: 'Ali İhsan Paşa bu kitabı niçin yazdı diye sormayın, sen neden yazmadın' diye sorun.'

'İmanın ifadesi bile imkânsız, vicdanlar tıkanmış bu tüyler ürpertici manzara önünde Hüseyin Avni tek arkadaşım dediği Mürşidinin ilhamlarına sığınıyor:

Yürekler merhametsiz, duygular suflî emeller hâr
Nazarlardan taşan mâna ibadullahı istihkâr

'Anadolu birliğini maddî cephede yapan Muratlar, Yıldırım, Fatihler ve Yavuzlardan sonra oraya giren talihsiz asırların arkasından bu ülkenin ruh birliğini yapmaya çalıştı. Büyük önder Âkif'le beraber ve onun gibi sanki:

Saldırsa da kırk ehl-i salıp ordusu kol kol
Dört yüz bu kadar milyon esir olmaz emin ol

dedirten müjdeyi Allah'tan almıştı.'

İstiklâl savaşı sırasında omuz omuza beraber çalıştığı iman ve fazilet kahramanı millet davasının diğer velisi, istiklâlimizin müjdecisi büyük dost Mehmet Âkif'e

Azmin, emelin heykel-i ziruhu iken dün
Bilmem ki bugün ye'se nasıl oldu da düştün
Dedirtmemeye karar verdi, Meclis dışında mücadelesine devam etti. '(9)

HÜSEYİN KÂZİM KADRİ: ŞEYH MUHSİN-İ FÂNÎ

İkinci meşrutiyet döneminin renkli şahsiyetlerinden biri olan Hüseyin Kâzım Kadri 1870 de İstanbul'da doğmuş, 1934te dinlenmek üzere gittiği Tarsus'ta vefat etmiş naşı İstanbul'a nakledilmiştir.

Tevfik Fikret ve Hüseyin Daniş'le Tanin Gazetesini çıkarmış, Selânik, Halep ve İstanbul'da valilik, Manisa, Aydın Mebusluğu, Ticaret ve Ziraat ile Evkat Nazırlığı yapmıştır.

Dinî fikrî konulara olan hakimiyeti, düşüncelerinden taviz vermemesi, mensup olduğu partinin görüşleriyle ters düşse dahi düşünce ve yorumlarını çok net bir şekilde ifade etmesi onun temel özelliklerindedir.

Büyük Türk Lügat'ının yazarı için Eşref Edip'i dinliyoruz: "Hüseyin Kâzım üstadın çok sevdiği dostlarından biri idi. Meşhur Şeyh Muhsin-i Fanî. Üstad Beylerbeyinde oturduğu zaman zamanlarının çoğunu Hüseyin Kazım'la birlikte geçirirdi. Ateşli bir zekâ. Her duyduğunu gördüğünü zapteden geniş bir hafıza. Deniz gibi derin bir bilgi. 'Merhaba kör kadı' diyecek derecede müfrid bir doğruluk. En ufak bir haksızlığa katlanamayan bir haklılık, heyecanlı bir mizaç... Düşkünlere mümkün olan yardımı yapmaktan zevk alan, dostları için daima iyilik düşünen bir fitrat. Sonra şen, şatır, şakacı, hoşsohbet, zarif, nükteci, güzel ve tatlı sözler, işitilmemiş fıkralar, yakası açılmamış hikâyeler. İlim ve irfanı yüksek Arapça, Acemce, İngilizce, Fransızca bilir, Şark irfanını felsefesini tetkik etmiş, Garb'ın fikir hareketlerini, hayat telakkilerini de kavramış, açık ve hür fikirli. Hele lisan hususunda büyük kudret ve ihtisas sahibi, ansiklopedi gibi malumat dolu bir ilim adamı... Hüseyin Kâzım'ın öyle bir anlatış tarzı vardı ki fıkraları hikâyeleri canlandırır. Fena ve ahlâksız kimseleri anlatırken bütün gazap ve şiddetiyle 'el-insanu domuzun' deyişi vardı ki ömürdü." (10)

KÖSE İMAM: ALİ ŞEVKİ EFENDİ

Safahat'ın 1911'de yayınlanan birinci kitabında yer alan Köse İmam başlıklı şiir Ali Şevki Efendi'ye ithaf edilmiştir. 1919'da yayınlanan Asım'daki Köse İmam da bu zattır. Yani Bosnalı Ali Şevki Efendi'dir. Gerçekten köse olan, hiç evlenmeyen, bütün imkânlarını kitap almak için harcayan Ali Şevki Efendi, Âkif'in babası Tahir Efendi'nin talebelerindedir. Bu iki kişi arasında öyle bir dostluk oluştu ki Ali Şevki Efendi sağlık sebebiyle evini Çarşamba'dan Topkapı dışına taşıyınca Âkif de ona yakın olmak için bu bölgeden bir ev kiralamıştı.

Ali Şevki Efendi ciltlenmeyen hiçbir kitabı raflarına koymaz emanet kitap isteyenlere duvardaki levhayı gösterirdi:

Dest-i gadr-i müsteîrândan ziyarım bî-hisâb

Tevbe ettim âriyet hiç kimseye vermem kitab

Köse İmam'ın en büyük özelliği tok sözlü oluşu, bütün kusurlarını hiç eğip bükmeden kişilerin yüzüne karşı söylemesiydi. Kendisiyle tanışan ve bu tavrı hoşuna gitmeyen Midhat Cemal şöyle diyor: "—Ancak Âkif, Hoca'nın asıl bu tarafını seviyor beğenilmemek ihtiyacını- tertip yanlışı değildir- evet beğenilmemek ihtiyacını bu Hoca'nın evinde teskin ediyordu. Ve Âkif'in gözünde hoca mert adamdı. Çünkü şiirlerini bazen Âkif'in yüzüne karşı beğenmiyordu. Yalnız aynı şiirleri arkasından methediyordu. Ben de Âkif'e takılıyor: Şevki Hoca tabii ki merd adam, çünkü yüzüne karşı tenkid! Fakat arkadan medih! Diyordum. O zaman Âkif kendisiyle alay ediyordu: Yaaa... Arkamdan beğeniyor demek. Öyle ise hakikaten Hoca erkek adammış..." (11)

Köse İmam şiirinde karısını döven onu boşamak isteyen perişan bir koca vesilesiyle aile ahfâkı ile ilgili konuları enine boyuna tartışan Âkif, II. Abdulhamid'le ilgili o meşhur beytini de bu vesileyle söyler:

Gölgesinden bile korkup bağırان bir ödlek
 Otuz üç yıl bizi korkuttu 'şeriat' diyerek.
 Şiir şu beyitlerle tamamlanıyor:
 Sözü bir parça uzattımsa da oğlum affet
 Hasbihal etmek için başka adam yok ki... Evet
 Kimse söyletmiyor artık bizi bak sen derde
 'Mürteci' damgası var şimdi bütün ellerde

 Sade hürriyeti ilan ile bir sey çıkmaz
 Fikr-i hürriyeti hazmettiniz halka biraz

ŞERİF MUHYİDDİN TARGAN: DÂHÎ MÜSİKİŞİNÂS

Âkif'in hayran olduğu insanları üç grupta toplamak mümkündür:

Kendisinden önce vefat edenler,
 Muasırları, yaştaşları,
 Kendisinden küçük olanlar.

İşte Âkif'ten yirmi yaş küçük olan bir dâhî:

Mekke şerifi Ali Haydar Paşa'nın oğlu olan Şerif Muhyiddin 1892de İstanbul'da doğmuş 1967de aynı yerde vefat etmiştir.

Âkif'i aile ile tanıştıran zat Muhyiddin ve kardeşi Abdülmecid'e özel dersler veren İsmail Hakkı İzmirli'dir. Çamlıca'daki köşkte Muhyiddin'in udunu dinleyen Âkif ona hayran olmuş bu hayranlık vefatına kadar devam etmiştir.

Safahat'ın yedinci kitabı 'gölgeler'i 'Şarkın tek dâhi-i sanatı Şerif Muhyiddin Beyefendiye Hatıra-ı Tazim' başlığıyla ona ithaf ettiği gibi 1924'de gittiği Amerika'da kendisine büyük ilgi gösteren Reiscumhur Roosevelt'in oğluna da medhiye dizmiştir.

Sanatkâr isimli uzun şiirden başka 1930 tarihli 'Şarkın Yegâne Dahisine' başlığını taşıyan manzumenin bazı beyitleri şöyledir:

Yanık bağrında yıllardır kanar mızrabının yadı
 Gel ey biçâre Şark'ın, Şarka küsmüş gitmiş evladı
 Zaman ıssız, mekan ıssız, görülmez kimse meydanda
 Gel ey dahî-i gaib sanatın pek bi-kes arkanda

.....

Gel ey davüdi sanat Suri Mahşer'den nevâ göster

Yuansın gel ki mızrabınla Şark'ın dalgın ebadı

.....

Gel ey Peygamber'in fevkalbeşer fitratta evladı

Bugün bîçare sanat bekliyor bir senden imdadı

.....

Gel ey Peygamber'in fevkalbeşer fitratta evladı

Yuansın gel ki, mızrabınla şarkın dalgın ebâdı (12)

Âkif'in sevdiği, takdir ettiği, mektuplaştığı, şiir ithaf ettiği şahıslar şüphesiz bunlardan ibaret değildir. Bu dostlar silsilesine hemen on kişi daha ilave etmek gerekirse şu isimler sıralanabilir:

Mithat Cemal Kuntay, Hasan Basri Çantay, Süleyman Nazif, Fuat Şemsi, Ali Ekrem Bolayır, Neyzen Tevfik Kolaylı, Eşref Edib Fergan, Mahir İz, Mehmet İhsan Efendi, Halil Edib.

KAYNAKÇA:

1-Hüsamettin Efendi'nin hayatını Sâdi Şeyhi Mesnevihân Elif Efendi şu risalesinde anlatmıştır: Tenşitü'l Muhibbin bi Menâkıb-ı Hâce Hüsameddin- İst. 1342 Ayrıca bk. Hür Mahmut Yücer, "Eyüp Hatuniye Dergâhı" Tasavvuf sayı: 10. Mehmet Emin Kerküki ve Bursa Eminiyeye Dergâhı hakkında Yâdigâr-ı Şemsi'de bilgi vardır.

2-Ibnülemin Mahmud Kemal, Hoş Sadâ, İstanbul 1958, s. 307. Çocukluğu Manisa'da geçen Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Vehbi Efendi ile ilgili hatıraları için bk. Anamın Kitabı İst. 1999, s. 128. Ayrıca bk. Necdet Okumuş, Manisa Rifai Dergâhı Entekeliler, Manisa 2003. Rifâiyenin Mârifîye kolu üzerine Yaşar Caferov doktora tezi hazırlamaktadır.

3-Hayati ve eserleri için bk. Metin Kayahan Özgül, Hersekli Arif Hikmet, Ankara 1987. Ayrıca bk. DİA, c. XVII. 1898'de Resimli Gazete de yayınlanan Sa'dî isimli şiirini de 'Şâir-i Hakım Arif Hikmet Beyefendi Hazretlerine' başlığıyla ona ithaf etmiştir.

4-Ibnülemin Mahmut Kemal İnal, Son Asır Türk Şairleri ist. 1984 II/640. İbnülemin, Arif Hikmet'in Divan'ını da neşretmiştir. İst. 1334

5-Safahat İst. 2001, s. 550-558.

6-Bursa dergâhlarını anlatan Yâdigâr-ı Şemsi'nin basım masraflarını karşılayan ve gelirini Dârülaceze'ye bağışlayan Bursa valisinin Abbas Halim Paşa olduğunu söz konusu eserin Mukaddime'sinden öğrenmekteyiz. Bk. Bursa Dergâhları, s. 32.

7-Babanzâde Ahmet Nâim Efendi için bk. İsmail Kara, Bir Felsefe Dili Kurmak İst. 2001

8-Ferid Kam'ın Vahdet-i Vücut isimli eserinin sadeleşmiş şekli şu eserdir: İbn Arabî'de Varlık Düşüncesi, Hz. M. Kara, İst. 2005.

9-Nurettin Topçu, Millet Mistikleri İst. 1999 s. 19, 45, 49, 58.

10-Ziya Gökalp Türkçülüğün Esasları isimli eseriyle Meşrutiyetten Cumhuriyete Hatıralarım adlı eseri İsmail Kara tarafından neşredilmiştir.

11-Mithat Cemal Kuntay, Mehmet Âkif Ersoy Hayatı Seciyesi ve Sanatı, İstanbul 1939.

12-Targan için bk. Yılmaz Öztuna, Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi, c. II, s. 344.